

УДК 346.546.7

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ПРОЦЕСАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ

К. О. Стадник, аспірант

Національний університет

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Розглянуто механізми та суб'єктний склад державного контролю за процесами економічної концентрації у розвинених країнах світу. З'ясовано вплив цих процесів на господарський правопорядок. Досліджено позитивні та негативні аспекти. Проаналізовано та запропоновано конкретні шляхи вдосконалення вітчизняного контролю за процесами економічної концентрації з метою забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *процеси економічної концентрації, державний контроль, антимонопольне законодавство, конкуренція, повноваження та компетенція.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світових економічних процесів у всіх промислово розвинених країнах у межах торговельного права здійснюється правове регулювання процесу конкуренції та концентрації капіталу, метою якого є пом'якшення соціальних та економічних наслідків монополістичної практики. Державний контроль відіграє важливу роль у реалізації державної економічної політики. Україна бере активну участь у процесах формування як національного, так і міжнародного конкурентного права, шляхом укладення багатьох міжнародних договорів у галузі конкуренції (наприклад, Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Вірменія про співробітництво в галузі конкурентної політики від 11 травня 2004 р., Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про співробітництво в галузі конкурентної політики від 17 липня 2002 р., Договір між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі розвитку конкуренції від 13 липня 2000 р. та ін.) і є учасницею міжнародних організацій, які здійснюють політику розвитку та захисту конкуренції на міжнародних ринках, таких як Міжнародна мережа з питань конкуренції. Також Україна співпрацює з Організацією Міжнародного Співробітництва і Розвитку та ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз контролю держави за процесами економічної концентрації та шляхи підвищення ефективності цього процесу є досить актуальними і розглядаються вченими різних галу-

зей — в рамках адміністративного та господарського права, економічної теорії тощо. У зарубіжній науковій літературі цій проблемі присвячено роботи К. Васильєвої, М. Коновалової, І. Окрепилової, М. Ковалькової. На вітчизняному науковому просторі цим питанням займаються В. Щербина, Д. Задихайло, О. Мережко, З. Борисенко, Б. Шмуклерман, А. Герасименко, В. Костицький, О. Грицай, С. Валітов та ін. Проте існує багато дискусійних питань, вирішення яких має важливе теоретичне та практичне значення.

Формулювання цілей. Метою статті є ретельне аналізування державного регулювання процесів економічної концентрації найбільш розвинених країн світу, виокремлення цілей такого контролю та позитивних тенденцій для розвитку і вдосконалення аналогічних процесів в Україні.

Вклад основного матеріалу. Господарсько-правова політика держави є функцією та інструментом забезпечення насамперед стабільності економічного добробуту суспільства [1, с. 12-17]. Одна з найважливіших її складових — забезпечення державного контролю за процесами економічної концентрації. Державний контроль у сфері господарювання слід розглядати як правову форму державного регулювання економіки [2, с. 30-31].

Так, ще в III ст. н. е. едикт Діоклетіана та конституція про ціни імператора Зінона вже були спрямованими на регулювання державою монополій. На теперішній час кожна держава так чи інакше контролює процеси економічної концентрації на основі таких принципів: єдність економічного простору; вільне переміщення товарів, послуг та грошових засобів; підтримання конкуренції; недопущення діяльності, спрямованої на монополізацію та недобросовісну конкуренцію. Проте в розвинених країнах державний контроль за процесами економічної концентрації став основною функцією лише з кінця XIX ст. [3].

На теоретичному рівні за сучасних умов розвитку світової економіки існують три наукові напрямки державного контролю за процесами економічної концентрації:

- 1) лібералізм наполягає на тому, що втручання держави в економічні процеси є неприпустимим (Ф. Фрідмен, Дж. Стіглер);
- 2) кейнсіанство передбачає активне регулювання економіки державою (Д.М. Кейнс);
- 3) інституціоналізм наголошує на тому, що втручання держави має відбуватися лише у виключних ситуаціях, таких як захист конкуренції та підтримання вільного підприємництва (Дж. Б'юкенен).

Більшість країн з метою підтримання конкуренції в різноманітних галузях народного господарства прийняла антимонопольне законодавство та здійснює державний контроль за процесами економічної концентрації, що передбачає зниження бар'єрів входження на товарні ринки; забезпечення «прозорості» процесів; створення ефективних правових механізмів; забезпечення

єдності економічного простору; впорядкування надання державної допомоги; організацію антимонопольного контролю на фінансовому ринку; активізацію роботи з профілактики та попередження недобросовісної конкуренції на товарних ринках; створення умов для розвитку промислової діяльності малих підприємств; організацію систематичного нагляду за основними товарними ринками.

Одним з основних завдань держави є визначення розумного ступеня концентрації капіталу, який, з одного боку, не буде суттєво обмежувати конкуренцію, а з другого — дозволить вітчизняним підприємствам вигравати у конкурентній боротьбі [4, с.61].

У світовій практиці залежно від принципового ставлення законів до самого факту існування монополістичних взаємодій склалися два типи антимонопольного законодавства і державного контролю: американський та західноєвропейський [5]. Американське законодавство формально забороняє будь-яку форму монополістичної змови або союзу, всі монополії формально є протиправними; західноєвропейське — більш ліберальне, побудоване на принципі контролю за монополістичними об'єднаннями та обмеження їх зловживань.

У країнах існують різноманітні джерела державного контролю за процесами економічної концентрації, попередження недобросовісної конкуренції та монополістичної діяльності: в Австрії, Іспанії, Канаді, ФРН, Швейцарії — окремі антимонопольні закони; в Італії, Франції — антимонопольні закони та загальні норми цивільного права; у Великій Британії та США — антимонопольні, антистресові та судові закони.

Головною метою державного контролю за процесами економічної концентрації більшості країн Європи є поліпшення якості продукції за рахунок повноцінного розвитку конкуренції. Він базується на двох принципах — заборона монополій та регулювання їх діяльності.

Велика Британія має дві системи державного контролю. Перша заснована на законах про добросовісну торгівлю та про конкуренцію. Ключову роль у ній відіграють Відомство з добросовісної торгівлі, Комісія з монополій, державний секретар торгівлі та промисловості. Друга система контролю головну роль відводить Суду з обмежувальної практики та передбачена законодавством про обмежувальну торговельну практику. Функціями обох систем є здійснення загального нагляду. Основна мета державного контролю — стимулювання конкуренції.

В Ірландії та Швеції питаннями державного контролю займається Конкуренсна адміністрація, яка має право приймати акти роз'яснювального характеру, видавати вказівки.

У Франції державний контроль покладено на Раду з питань конкуренції, Міністерство економіки та суди загальної юрисдикції. Також діють понад 3

тис. державних контролерів за цінами, які здійснюють контроль за державною дисципліною цін.

ФРН має одне з найбільш розвинених законодавств у сфері конкуренції [6, с. 21]. Державним регулюванням ринкових відносин займаються органи у справах картелів. До них належать: Міністерство економіки та технологій (здійснює загальне керівництво); Відомство у справах картелів або Федеральна служба картелів (незалежна адміністративна установа, формально входить до складу Федерального міністерства економіки та технологій ФРН, але наділена напівсудовою владою у галузі тлумачення та використання закону, має право виносити постанови та ухвалювати рішення з антитрестівських питань, а також постановляти судові ухвали у разі порушення антитрестівського законодавства, розглядає конкретні справи, здійснює контроль за застосуванням антимонопольного законодавства); Комісія з монополій (незалежний дослідницький орган, комісія експертів, які дають поради щодо вироблення конкурентної політики, діє як консультативний орган, її основною функцією є вивчення концентрації виробництва на окремих товарних ринках та підготування висновків про монополістичну поведінку, в обов'язки комісії входить нагляд за ситуацією та раз на два роки надання міністру економіки рекомендацій у галузі економіки, тенденцій, що свідчать про концентрації ділових операцій у ФРН, у тому числі у сфері застосування положень закону про контроль за злиттям компаній та поведінкою на ринку домінуючих компаній). Метою державного контролю за економічною концентрацією у ФРН є протидія «надмірній» концентрації компаній — підтримання конкурентної структури ринку та забезпечення достатнього контролю за всім розмаїттям операцій компаній, з тим аби останні не посягали на свободу дій інших компаній та споживачів. Державний контроль має протистояти будь-якому ризику відносно конкуренції, який може виникнути внаслідок змін у структурі ринку, що пов'язані концентрацією.

В Австралії діють Австралійська комісія з питань конкуренції і прав споживачів та Австралійський конкурентний трибунал; у Новій Зеландії — Комісія з питань комерції — незалежний квазісудовий орган.

У РФ державний контроль в галузі проведення державної політики розвитку конкуренції покладено на Федеральну антимонопольну службу (ФАС). Вона здійснює контроль та нагляд за дотриманням законодавства у сфері конкуренції на товарних та фінансових ринках, а також за дотриманням федеральними органами виконавчої влади, органами виконавчої влади суб'єктів РФ та органами місцевого самоврядування антимонопольного законодавства. Також ФАС координує свою роботу з Федеральною службою з тарифів.

У США державний контроль за концентрацією здійснюють: Міністерство юстиції США, а саме Антитрестовий відділ — федеральний орган виконавчої

влади, основна функція якого — втілення на практиці антитрестових законів, має повноваження правоохоронного органу; Федеральна торгова комісія — незалежний федеральний орган, має підрозділи (Бюро з проблем захисту прав споживачів, Бюро з питань економіки та Бюро з конкуренції). Американське антимонопольне законодавство вважається одним із найбільш добре розроблених та таким, що пройшло достатню перевірку часом. Державний контроль в США має на меті захистити та посилити конкуренцію шляхом створення перешкод для виникнення та використання монопольної влади [7, с.198].

В Японії державний контроль покладено на Комітет зі справедливих та чесних правочинів. Також японська компанія ні за яких умов не має право контролювати більше 25 % товарного ринку або займати в результаті злиття (поглинання) перше місце у галузі за обсягом випуску (надання послуг).

На сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні механізм державного контролю за процесами економічної концентрації лише формується, про що свідчать засильство контролюючих органів, відсутність чіткого розмежування їх компетенції. Тому використання та запровадження світового досвіду державного контролю за процесами економічної концентрації є нагальним. На доктринальному рівні заслуговує на увагу думка, за якою Антимонопольному комітету України (АМКУ) необхідно надати статус, подібний до статусу Рахункової палати [8; с.13].

Висновки. Розвиток процесів державного контролю за економічною концентрацією відбувається в напрямку зближення та уніфікації правових норм. У світі всі країни, які досягли успіхів в економічному зростанні, мають спеціальне антимонопольне законодавство і систему незалежних та самостійних органів, які здійснюють державний контроль за процесами економічної концентрації.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що український державний контроль за процесами економічної концентрації має здійснюватися на кшталт російського. В Україні його повинен здійснювати АМКУ, координуючи свою роботу з Міністерством економічного розвитку та торгівлі.

За оцінками експертів, система антимонопольного законодавства нашої країни відповідає європейським стандартам та є адаптованою до законодавства ЄС. Для України, яка йде шляхом розвитку ринкових відносин, використання зарубіжного досвіду державного контролю за процесами економічної концентрації становить суттєвий інтерес. Цей контроль має бути спрямованим на захист прав споживачів та суб'єктів господарювання, державних та суспільних інтересів [9, с. 44], а також на створення та забезпечення реалізації умов для прогресивного розвитку національного товаровиробника. Важливим є визначення на законодавчому рівні АМКУ як єдиного державного органу, що здійснює контроль за економічною концентрацією, та чітке закріплення його повноважень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Задохайло Д. В. Господарсько-правова політика як функція та інструмент діяльності держави / Д. В. Задохайло // Процеси економічної глобалізації та напрями модернізації правового господарського порядку в Україні : матер. круглого столу (м. Харків, 26 квіт. 2012 р.) / редкол. Д. В. Задохайло, В. М. Пашков, В. С. Мілаш. — Х.: Юрайт, 2012. — С. 12-17.
2. Щербина В. С. Державний нагляд (контроль) у сфері господарювання: удосконалення правового регулювання / В. С. Щербина // Юрист України. — 2011. — №2 (15). — С.30-33.
3. Васильева К. С. Государственный контроль за монополистической деятельностью (сравнительный анализ стран развитой рыночной экономики и России) [Электронный ресурс] / К.С. Васильева, М.Е. Коновалова. — Режим доступа: www.rae.ru/forum2012/231/345 — Заголовок з екрану.
4. Кабиллу А. М. Государственный контроль за концентрацией капитала / А. М. Кабиллу // Екон. вісн. Донбасу. — 2009. — № 1. — С. 61-69.
5. Ковалькова М. В. Государственный антимонопольный контроль в российском и американском праве: сравнительно-правовой аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / М. В. Ковалькова ; Ставропол. гос. ун-т. — Ростов н/Д, 2006. — 26 с. — Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennyi-antimonopolnyi-kontrol-v-rossiiskom-i-amerikanskom-zakonodatelstve-sravnitel>.
6. Регулювання відносин у сфері контролю за концентраціями у законодавстві європейського союзу та в Україні / за ред. Мережка О.О. — К. : Центр учб. літ., 2007. — 120 с.
7. Лайкова М. С. Досвід організації та правового забезпечення антимонопольної діяльності в Сполучених Штатах Америки [Електронний ресурс] / М.С. Лайкова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія ПРАВО. — 2012. — Вип. 19. — Том 2. — Режим доступа: <http://library.nulau.edu.ua/jspui/handle/123456789/1737>. — Заголовок з екрану
8. Борисенко З. М. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.01.01 / З. М. Борисенко ; Об'єднаний ін-т економіки НАН України. — К., 2004. — 36 с.
9. Шмуклерман Б. Поняття концентрації суб'єктів господарювання / Б. Шмуклерман // Підприємство, госп-во і право. — 2004. — № 9. — С. 44-46.

МИРОВОЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ЗА ПРОЦЕССАМИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНЦЕНТРАЦИИ

Стадник Е. А.

Рассмотрены механизмы и субъектный состав государственного контроля над процессами экономической концентрации в развитых странах мира. Выяснено влияние этих процессов на хозяйственный правопорядок. Исследо-

ваны позитивные и негативные аспекты. Проанализированы и предложены конкретные пути усовершенствования отечественного контроля над процессами экономической концентрации с целью обеспечения законных прав и интересов субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: процессы экономической концентрации, государственный контроль, антимонопольное законодательство, конкуренция, полномочия и компетенция.

THE WORLD EXPERIENCE OF THE STATE CONTROL OVER THE PROCESS OF ECONOMIC CONCENTRATION

Stadnyk K. O.

The mechanisms and the subjective structure of the state control over economic concentration processes in the developed countries and the influence of these processes to the economic law order were adapted. The author studied the positive and negative aspects. Concrete ways to improve national control over economic concentration processes were analyzed and suggested to ensure the legitimate rights and interests of economic entities.

Key words: economic concentration processes, state control, anti-trust, competition, authority and competence.

УДК. 544.6:656.56(477)

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

І. В. Подрез-Ряполова, здобувачка
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Присвячено визначенню окремих аспектів побудови системи постачання природного газу в Україні. Досліджено реалізацію законодавчо закріпленого в Україні принципу відокремлення діяльності суб'єктів ринку газу. Проаналізовано результати втілення принципу «газове розмежування» на ринку природного газу України.